

ХРОНІКА

О.Л.Оспян (Краматорськ)

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «КУЛЬТУРИ ГОЛОСУВАННЯ В ДОМОДЕРНОМУ СЕРЕДЗЕМНОМОР'І (1200–1700 рр.)»

Досліджуючи минуле, історики студіюють не тільки унікальні риси суспільств, що існували колись, але й ті явища, які продовжують своє буття у сьогоденні. Мова тут не тільки про підступну проблему «пошуку витоків». Вивчення явищ та інституцій, котрі мали місце в минулому, дає можливість більш критично поглянути на їх функціонування у сучасних нам суспільствах. Застосування порівняльного підходу може призвести до (несподіваного?) відкриття, що ми застосовуємо одне й те саме визначення по відношенню до явищ минулого та сучасності, які, насправді, мають небагато спільних рис. Одне з подібних явищ – феномен обрання влади. Здається, у світі не залишилося країни, де не відбувалися б вибори. Проходять вони й у більш консервативних державах із монархічним і теократичним ладом (вибори Папи Римського чи не найдавніші за формою та процедурою). Фальсифікація, імітація виборів, або «вибори без вибору» – неодмінна ознака авторитарних і тоталітарних режимів. Навіть диктатори змушені час від часу проводити «вибори». Годі й казати про те, що за останні 24 роки в Україні вибори перетворилися чи не на найбільш обговорювану та впізнавану рису новітньої української культури. У домодерний час на землях нашої країни функціонували різноманітні культури голосування – на сеймі та сеймиках, на козацькій раді, під час цехових зборів, обрання членів міського магістрату та суддів. Можна також згадати середньовічні й сучасні «віча», ба навіть вибори різноманітних колегій у грецьких полісах Північного Причорномор'я. Отже, феномен виборів влади й, зокрема, культури голосування – неозоре поле дослідження для українських істориків, яким не варто віддавати цю ділянку самим лише політологам та соціологам, залишаючи в тіні забуття досвід суспільств минулого.

Конференція, про яку йтиметься, відбулася 25–26 квітня 2014 р. у Дубровнику (Хорватія). Організували її місцеві філії Інституту історичних наук Хорватської академії наук та мистецтв і лондонського Кінгз-коледжу. Захід є частиною масштабного наукового проекту «Культури голосування в домодерній Європі», фінансованого Британською академією. Місце проведення було обране не випадково, оскільки впродовж кількох століть хорватський Дубровник був знаний у світі як Республіка Рагуза – торговельний конкурент самої Венеції. Відповідно, тут мали місце різноманітні практики голосування, інформація про які відкладалася у фондах міського архіву, де, зокрема, працював із джерелами знаний дослідник історії Середземномор'я Ф.Бродель (1902–1985 рр.).

Вибори та голосування в домодерній епохи традиційно асоціюються з міським саморядуванням, комунами, містами-республіками, найбільш відомими з яких були Венеція, Генуя, Флоренція, Піза, Лукка та деякі інші. Отже, не дивно, що половина доповідей присвячувалася саме італійським та далматинським містам, більшість яких у XIV–XVII ст. входили до складу Венеціанської Республіки та наслідували чимало рис її політичної культури. Конференція розпочалася з доповіді *Лоренцо Танцині* (Університет Кальярі, Італія) «Від обговорення до голосування: Практики політичної зваженості та писемні джерела міських комун Італії», в якій було зроблено систематизований огляд джерел з історії самоврядування міст-комун Італії.

Серена Ференте (Кінгз-коледж, Лондон, Великобританія) у своїй доповіді «Вибори та партії в Генуї XV ст.» зазначила, що політичний лад тут та в інших міських комунах можна охарактеризувати як олігархію міського патриціату. У політичному житті Генуї домінувало декілька впливових родин, тому вивчення місцевих виборів це, перш за все, дослідження мереж патронально-клієнтарних та родинних зв'язків. За цих умов політичні суперечки могли призвести до серйозних конфліктів, котрі загрожували цілісності маленької держави як ззовні, так і зсередини. Отже, верхівка намагалася демонструвати однастайність при ухваленні рішень. Звісно, під час виборів завжди були голоси проти, але їх не фіксували на письмі, що значно ускладнює роботу дослідника.

Непростій системі голосування на виборах венеціанського дожа було присвячено доповідь *Маарті ван Гелдера* (Амстердамський університет, Нідерланди) «Голосування за нового дожа: Електоральна політика заміщення вакансії дожа у Венеції». Модель виборів була набагато складнішою, ніж ті, до яких ми звикли. Колегія виборців із числа членів Великої ради (*Maggior Consiglio*), які врешті-решт обирали дожа, формувалася у вісім етапів. Доповідач зазначив, що політичну систему Венеції можна визначити як геронтократію – у віці 40 років політична кар'єра тільки починалася, а середній вік дожив у XV ст. становив 69, у XVI ст. – 75, у XVII ст. – 72, у XVIII ст. – 67 років.

Предметам, за допомогою яких відбувалося голосування у венеціанській Великій раді, присвятила свою доповідь «Золоті, кольорові та лляні кульки: матеріальні аспекти політичних виборів у палаці венеційського дожа» *Мод Гарівел* (Бернський університет, Швейцарія). Члени Великої ради голосували як за допомогою різних кульок (що мали значення «за» та «проти»), так і скручених клаптиків паперу стандартного розміру, котрі вкладались у спеціальні «машини для голосування» (декілька їх збереглося в музеях, найбільші нагадують якісь незграбні меблі дивовижної форми). Також доповідачка продемонструвала схеми та гравюри, де зображено розміщення членів Великої ради у залі засідань під час голосування – весь простір поділявся на чотири сектори, вони мали назви у відповідності до тих найбільших споруд у місті, до яких відповідні сектори були ближчими.

Нелла Лонца (Хорватська академія наук та мистецтв) у виступі «Культури голосування у середньовічному Спліті: моделі та практики» розповіла про те, як відбувалось обговорення й ухвалення рішень на засіданнях міської ради XIV–XV ст. Доповідачка звернула увагу присутніх на те, що порядок денний визначав подеста (голова міського самоврядування), а обговорення завжди починалося з виступу одного й того самого члена ради, що вказує на попереднє узгодження питань. Намагання зберегти соціальну гармонію (в тому вигляді, як її тоді розуміли) та політичний консенсус призводили до того, що голоси «проти» і взагалі наявність альтернативних пропозицій не фіксувалися в писемних документах.

Зрінка Пешорда (Хорватський інститут історії) у доповіді «Голосування та вибори в елітарних братствах св. Антонія та св. Лазаря в Рагузі (XIV–XVI ст.)» сфокусувалася на групі, наступній за міським патріціатом. Авторка вказала, що заможні міщани, які, утім, не входили до міської ради (отже, до вузького кола патріціату), з XIV ст. об'єднувалися у два братства, що виконували функцію своєрідних трамплінів, за допомогою котрих багаті міщани сподівалися потрапити до кола патріціату Рагузи, шляхетний спосіб життя якого вони наслідували. Кожне братство обирало керівника («gastaldo»), який виконував свої обов'язки впродовж року.

Вінсент Байдал (Оксфордський університет, Великобританія) присвятив свою доповідь «Голосування в парламенті Каталонії (XIV–XVI ст.)» проблемі станового представництва. Із допомогою численних схем він розповів про особливості голосування у провінційних парламентах північної частини Іспанського королівства. Зокрема, доповідач зазначив, що наприкінці XVI ст. парламенти відмовилися від принципу одностайності й почали ухвалювати рішення простою більшістю (1585 р. – у Каталонії, 1592 р. – в Арагоні).

Олександр Осіян (Краматорський економіко-гуманітарний інститут, Україна) виступив із доповіддю «Голосування на ходу: вибори караванбаші вірменськими купцями, що торгували в Османській імперії», розповівши про практики обрання керівника каравану купцями-вірменами – мешканцями кількох міст на заході України та здебільшого підданими польського короля, як напередодні виходу каравану, так і під час його руху по османських володіннях у XVI–XVII ст. Джерелами вивчення цього поки що малодослідженого питання стали щоденники європейців, котрі мандрували разом із вірменами, та нечисленні згадки в документах вірменських судів Львова й Кам'янця-Подільського. Значну увагу було приділено рисам, що обумовлювали вибір караванбаші.

Три доповіді присвячувалися практикам голосування на церковних соборах. *Весселіна Вачкова* (Національна академія мистецтв, Болгарія) у виступі «Голосуймо за новий світовий лад: процедурні, адміністративні, правові та ідеологічні виміри зустрічі на Дарданеллах 1235 р.» розглянула переговори, що відбулися між болгарським царем Іваном Асенем II та нікейським (візантійським) імператором Іоанном Ватацесом. Під час зустрічі було врегульовано складні релігійні питання між двома державами, зокрема визнано автокефалію Болгарської православної церкви. Доповідачка зупинилася на релігійних аспектах виборів і голосування, та їх репрезентаціях у творах сакрального мистецтва. Вона проаналізувала іконографічні джерела, зокрема зображення сцен дискусій на Вселенських соборах. В.Вачкова наголосила на середньовічних уявленнях про надзвичайне, зокрема вказала на зображення Богородиці у труні на соборі, що, таким чином, узяла участь у голосуванні й освяченні його результатів.

Тему святого та грішного у природі голосування розвинув *Алекс Расселл* (Ворикський університет, Великобританія) у своїй доповіді на тему: «Участь мирян у церковних виборах: теорія та практики Західної церкви (1378–1462 рр.)». Автор зазначив, що одностайне голосування сприймалось у середньовіччі як вияв божественного натхнення та гармонії. Відповідно, розділення голосів – вияв безладу/хаосу (також пов'язане з гріхом гордині). Уважалося, що одностайне рішення насліджене Святим Духом, тоді як ухвалене більшістю голосів – лише прояв людської волі. Отже, в іконографії церковних соборів нерідке зображення Святого Духу у вигляді голуба. Доповідач також указав на фактор непрямой присутності мирян на церковних соборах, під час яких виникали суперечки через те, що єпископи з велелюдних та малозаселених єпархій мали рівні голоси.

Майлз Паттенден (Оксфордський Брукський університет, Великобританія) свою доповідь «Культури секретності на папському конклаві» присвятив змінам у виборах римського понтифіка у середні віки. Було зазначено, що випадки ізоляції конклаву під час виборів нового очільника церкви зафіксовано вже в XI ст. Поступово миряни усувалися від участі у виборах. Суттєві зміни у процес вніс папа Александр III у 1179 р. Доповідач наголосив, що духовництво вважало однастайність виявом натхнення й довіри один до одного, натомість складні, у кілька етапів процедури голосування в містах-республіках базувалися на недовірі між партіями, кланами тощо.

Роботу конференції завершив круглий стіл. Учасники заходу дійшли згоди, що у середні віки та ранній новий час голосування на виборах або під час ухвалення певних колективних рішень відбувалось у зовсім іншому культурному контексті. Цілісність (однастайність) розглядалась як абсолютний імператив, відповідно розділеність (конфлікт інтересів) – як гріх, котрий порушує цілісність. Отже за будь-яку ціну потрібно було уникати розділення та прагнути до однастайності. Оскільки в реальному житті запобігти конфлікту інтересів неможливо, правлячі еліти намагалися досягти компромісу або ж створити враження відсутності конфронтації. З одного боку, робилися зусилля для пошуку рішення, котре влаштувало б усіх, з іншого боку, результати виборів, ухвали, як правило, містили згадку про однастайність. Відповідно наявність кількох альтернативних позицій на письмі не фіксувалась, адже врешті-решт удалося досягти бажаної однастайності (бодай і позірної). Навпаки, у наш час однастайність викликає підозру у відсутності свободи вибору та розглядається як риса, притаманна авторитарним, тоталітарним режимам. Також було зазначено, що більш ретельного вивчення потребує роль секретаря або особи, котра фіксувала на письмі хід виборів та голосування.